

УДК 316.444.5:371.12.032

Мочан Тетяна Михайлівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Мукачівський державний університет

ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ФАХІВЦЯ

У статті висвітлюються наукові позиції щодо актуальності проблеми формування професійної мобільності, багатомірності її досліджень. Обґрунтовано необхідність формування професійної мобільності та її вплив на особистісний розвиток фахівця. На основі аналізу науково-теоретичних поглядів на досліджуваний феномен, узагальнено зміст поняття «професійна мобільність», виокремлені важливі підходи до визначення побудови професійної мобільності фахівця з урахуванням розвитку компетенцій.

Ключові слова: мобільність, професійна мобільність, професійно-педагогічна мобільність, саморозвиток, соціальна мобільність, компетенції.

Постановка проблеми. Однією із важливих проблем у сучасному динамічному суспільстві, для якого характерно стрімкий розвиток промислових, інформаційно-комунікаційних технологій, є фахівець, зокрема педагог, який здатний до мобільного реагування в своїй професійній діяльності на постійно змінювані потреби суспільства, відкритий до всього нового, який спроможний швидко адаптуватися в складних умовах професійної та соціальної дійсності, самостійно і відповідально приймати рішення, орієнтований на успіх і постійне самовдосконалення. З огляду на це, професійна мобільність учителя проявляється в інтересі до процесів індивідуалізації й соціалізації із урахуванням змін загальної історичної ситуації, нових цілей і цінностей навчально-виховного процесу, що, вочевидь, засвідчує виключну роль означеної особистісно-професійної якості педагога у розв'язанні завдань розвитку [5].

Мета статті полягає у аналізі науково-теоретичних поглядів щодо питання професійної мобільності фахівця та її вплив на його особистісний розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок в розробку теоретичних основ формування професійної мобільності фахівців внесли педагоги-науковці О. Архангельський, В. Володавчик, Л. Горюнова, Б. Ігошев, О. Нікітіна, Р. Пріма, які розглядають основні підходи до вивчення розвитку професійної мобільності майбутніх спеціалістів у процесі їх навчання у ВНЗ, зокрема (Р. Карелова, М. Пазюкова) у студентів коледжу; у системі додаткової професійної освіти педагогів (М. Амірова, Ю. Калиновський).

Значними є наукові розвідки дослідників, де соціальна і професійна мобільність розглядаються у контексті компетентнісної парадигми (В. Байденко, Е. Зеєр, І. Зимня, І. Зязюн, Н. Кузьміна, А. Маркова, В. Нікітін, О. Пометун, Н. Селезнева, М. Степко, А. Субетто, Ю. Татур, А. Хуторський, В. Шадриков та ін.).

Р. Пріма висвітлює наукові позиції щодо актуалізації проблеми формування мобільності, багатомірності її досліджень. Особлива увага приділяється особливостям професійної мобільності у педагогічній сфері, зумовленим специфікою професійної діяльності, доцільності розгляду її як компонента соціальної мобільності. Для глибини наукового аналізу і практичної реалізації досліджуваного процесу акцент ставиться на необхідності класифікації мобільності, двоспрямованості професійної мобільності, універсальності цього інтегративного утворення, його незавершеності, виключній ролі професійної мобільності як особистісно-професійної якості педагога у розв'язанні завдань гуманізації освіти, мобілізації фахових компетенцій, прогнозуванні саморозвитку майбутнього вчителя [5].

Результати дослідження. Узагальнивши різні погляди на досліджуваний феномен, професійна мобільність, за В. Володавчик, це готовність і здатність фахівця до професійного та особистісного розвитку під впливом зовнішніх та внутрішніх умов, що дає йому змогу швидко орієнтуватися у вимогах ринку, успішно переключатися з одного виду діяльності на інший та оптимально розв'язувати різноманітні професійні завдання [1, с.

55].

Поняття «професійна мобільність» у педагогічній енциклопедії, Є. Рапацевича трактується, як «можливість і здатність успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати вид праці. Професійна мобільність передбачає володіння системою узагальнених професійних способів і умінь ефективно їх використовувати для виконання яких-небудь завдань у суміжних галузях виробництва і порівняно легко переходити від однієї діяльності до іншої. Професійна мобільність передбачає також високий рівень узагальнених професійних знань, готовність до оперативного відбору і реалізації оптимальних способів виконання різних завдань у галузі своєї професії. В умовах швидких змін техніки і технології виробництва професійна мобільність виступає важливим компонентом кваліфікаційної структури спеціаліста...» [4, с. 482].

Суттєвою вважаємо позицію, що професійна мобільність характеризує внутрішній (мотиваційно-інтелектуально-вольовий) потенціал особистості, що лежить в основі гнучкої орієнтації і діяльного реагування в динамічних умовах (як соціальних, так і суто професійних) відповідно до власних життєвих позицій; забезпечує готовність до змін і реалізацію цієї готовності у своїй життєдіяльності (готовність особистості до сучасного життя з його багатоаспектними чинниками вибору); детермінує професійну активність, суб'єктність, творче ставлення до професійної діяльності, особистісного розвитку, що сприяє ефективному розв'язанню фахових проблем [5, с. 42].

В контексті проблеми формування професійної мобільності І. Хом'юк, М. Ковальчук, Я. Хом'юк зауважують, що професійна мобільність є необхідною складовою підготовки кваліфікованого фахівця. Вона передбачає високий рівень узагальнених професійних знань, готовність до оперативного відбору і реалізації оптимальних способів виконання різних завдань в галузі своєї професії, можливість і здатність успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати вид праці [6].

На думку Л. Горюнової, поняття «професійна мобільність» є своєрідним триплексом, тобто складається з трьох самостійних частин: якість особистості, що забезпечує внутрішній механізм розвитку людини через сформованість ключових загальнопрофесійних компетентностей; діяльність людини, що детермінована змінюючими середовище подіями, результатом якої виступає самореалізація людини у професії і житті; процес перетворення людиною самої себе і оточуючого її професійного і життєвого середовища [3].

Для визначення нами суті професійної мобільності інтерес представляє дослідження Л. Вороновської, яка підтримує висловлювання більшості дослідників, що професійну мобільність слід розглядати як складне багатофакторне інтегративне утворення, як одну з характеристик особистості, що виявляється у професійній діяльності. Професійна мобільність забезпечує розвиток особистості через сформованість ключових, загальнопрофесійних компетенцій. Вона виступає й як діяльність людини, детермінована подіями, що змінюють середовище. При цьому результатом діяльності виявляються самореалізація особистості як у професії, так і в повсякденному житті. Водночас професійна мобільність – це процес перетворення людиною не

лише самої себе, а й професійно-життєвого середовища [2, с. 47].

Важливим підходом до визначення побудови професійної мобільності фахівця є розвиток певних компетенцій.

В. Володавчик виокремлює такі компетенції: соціально-комунікативні, освітні, загальнонаукові, ціннісно-сміслові та загальнокультурні.

Соціально-комунікативні компетенції забезпечують готовність майбутнього спеціаліста до соціалізації в сучасному суспільстві, сприяють роботі з новими інформаційними технологіями, реалізацію своєї професійної діяльності в новому середовищі, пристосуванні, адаптації до нових ситуацій.

Освітні компетенції забезпечують готовність майбутнього фахівця до наукового, системного пізнання світу, оволодіння навичками самостійного освоєння знань, підвищення кваліфікації або зміни професії, підтримки власного професійно-творчого і соціального потенціалу в умовах науково-технічного прогресу, самовдосконалення, самоосвіти.

Загальнонаукові компетенції забезпечують високий рівень базових загальних знань і загальних знань за профілем спеціальності, здатність адаптуватися до змін змісту соціальної і професійної діяльності.

Ціннісно-сміслові та загальнокультурні компетенції забезпечують успішність ціннісно-сміслової орієнтації фахівця у світі, готовність та прагнення пізнавати й удосконалювати себе, готовність до суспільно схваленої продуктивної діяльності; сприяють усвідомленню необхідності безперервної самоосвіти, постійної мотивації до навчання протягом усього життя, визначенню цінностей, необхідних для того, щоб жити в умовах складного демократичного суспільства, оволодіння високим рівнем загальної культури тощо [1, с. 55–56].

На думку автора, другий підхід до визначення структури професійної мобільності фахівця передбачає врахування постійних змін, що відбуваються в суспільстві, державі, освіті, інших галузях людської життєдіяльності. За таких умов сучасний фахівець повинен мати високий рівень творчості: креативність мислення і швидкість прийняття рішень, здатність до самоосвіти, уміння пристосовуватися до нових обставин, стійкість до фрустрації зовнішнього і внутрішнього середовища, уміння відстежувати і правильно оцінювати стан навколишнього простору.

Важливим для нашого дослідження є зв'язок мобільності особистості з її адаптацією. Високий ступінь адаптивності і активності в постійно змінному середовищі характеризує мобільного фахівця, тобто спеціаліста, здатного вирішувати різноманітні завдання без психологічного збитку для себе [1].

Отже, першим складником мобільності фахівця виступає його здатність до творчості – творчого перетворення себе й навколишнього середовища. Безперервність і стрибкуватість сучасного світу й освіти, зокрема, сильно впливають на людей. Це

обумовлює процес поділу людей на тих: хто має високу стійкість до змін, але не схильний до адаптації; хто не здатний до адаптації і не може протистояти змінам; хто здатний до адаптації і змін, але потребує стимуляції; хто здатний адаптуватися і швидко змінюватися, здатний до швидкого навчання, самонавчання. Тому сучасна освіта покликана допомогти всім категоріям молоді бути стійкими до змін і бути здатними до реактивної адаптації на основі самонавчання та навчання. Таким чином, другим складником професійної мобільності фахівця можна назвати його готовність до змін. Саме від ступеня готовності фахівця до змін залежить прийняття рішення про зміну місця роботи, професії, освіти тощо. Людина, переоцінюючи свій багаж знань, приймає рішення про його зміну або про відмову від якоїсь його частини. «Бажання змінитися» означає, що людина готова внести суттєві зміни у своє життя і діяльність без зовнішнього втручання або тиску. Третім складником професійної мобільності, на наш погляд, є активність особистості. Сучасну професійну освіту в Україні побудовано за принципом наступності освітніх програм, де освітні програми, розроблені з опорою на досягнуте і з орієнтацією на розвиток, є продовженням освітнього маршруту людини [1].

Досліджуючи складові професійної мобільності, Л. Вороновська зазначає, що професійна мобільність передбачає компетентність, формується на основі компетенцій, але не кожен компетентний фахівець априорі є професійно мобільним. Професійна мобільність визначається готовністю і вмінням людини вчитися самостійно, на базі отриманої освіти засвоювати нові досягнення у професійній сфері. У цьому процесі особлива роль належить мотивації особистості, її спрямованості на засвоєння нового, самоосвіту, самовдосконалення. Не завжди компетентний працівник мотивований на активне освоєння останніх професійних досягнень, на розширення сфери діяльності. Професійна мобільність пов'язана з такими особистісними якостями, як здатність відмовитися від стереотипів, відкритість до нового, здатність до творчості, креативність, готовність до діяльності, активність [2].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, аналізуючи наукове представлення змісту професійної мобільності його складових можемо стверджувати, що готовність і здатність фахівця до адаптації в нових умовах діяльності, до професійного та особистісного розвитку можливе при здатності особистості до швидкого, оперативного та динамічного виконання покладених на нього завдань в галузі своєї професії з урахуванням таких якостей і вмінь, як активність, ініціативність, самостійність, наявність комунікативних та організаторських умінь.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Подальшого визначення та наукового обґрунтування потребує дослідження професійної мобільності молодих фахівців у процесі їхньої фахової реалізації.

Список використаних джерел

- Володавчик В. С. Сутність і структура професійної мобільності фахівця / В. С. Володавчик // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2015. – № 1(290). – С. 53–59.
- Вороновська Л. П. Формування професійної мобільності майбутніх фахівців: дис. ... канд. пед. наук 13.00.04. / Вороновська Лариса Петрівна – Харків, 2016. – 267 с.
- Горюнова Л. В. Профессиональная мобильность специалиста как проблема развивающегося образования в России: автореф. дис. д-ра пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Л. В. Горюнова. – Ростов-на-Дону, 2006. – 45 с.
- Педагогика: большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. – Мн. : Современное слово, 2005. – 720 с.
- Пріма Р. М. Формування професійної мобільності майбутнього вчителя: вектори наукових досліджень / Р. М. Пріма // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. – 2016. – № 25. – С. 40–45.
- Хом'юк І. В. До питання формування професійної мобільності майбутніх інженерів / І. В. Хом'юк, М. Б. Ковальчук, Я. В. Хом'юк. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inmad.vntu.edu.ua/portal/static/88BBD504-3A92-4DBD-AE68-EFA2C24ACEF3.doc>

В статті освещаются научные позиции относительно актуальности проблемы формирования профессиональной мобильности, многомерности ее исследований. Обоснована необходимость формирования профессиональной мобильности и ее влияние на личностное развитие специалиста. На основе анализа научно-теоретических взглядов на исследуемый феномен, обобщенно

содержание понятия «профессиональная мобильность», выделены важные подходы к определению построения профессиональной мобильности специалиста с учетом развития компетенций.

Ключевые слова: мобильность, профессиональная мобильность, профессионально-педагогическая мобильность, саморазвитие, социальная мобильность, компетенции.

The article highlights the scientific position of the importance of the professional mobility, multidimensionality of its research. The necessity of the formation of professional mobility and its impact on specialist's personal development has been grounded. Based on the analysis of scientific and theoretical views on the studied phenomenon, the article summarizes the concept of "professional mobility", which should be understood as the willingness and ability of the specialist for professional and personal development under the influence of external and internal conditions, which makes it possible to quickly navigate the demands of the market, successfully switch from one activity to another and optimally solve various professional tasks. Critical approaches to the definition of building specialist's professional mobility taking into account the development of specific competencies have been defined; these competencies are as follows: social communicative (aimed at socialization in modern society), educational (ability for systematic scientific development), general scientific (provide deep knowledge of the chosen profile activities), value-meaningful and general cultural (willingness to provide continuous self-improvement and self-education, productive activities). The structure of the specialist's professional mobility has been determined considering constant changes taking place in modern society, country, education and other areas of human activity.

Key words: mobility, professional mobility, vocational and pedagogical mobility, self-improvement, social mobility, competence.

УДК [7:17.026.1]-057.874:[75:72]

Ничкало Світлана Андріївна,

науковий співробітник,

Інститут проблем виховання НАПН України, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МИСТЕЦЬКИХ УПОДОБАНЬ ШКОЛЯРІВ У СФЕРІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА І АРХІТЕКТУРИ

Стаття присвячена розкриттю особливостей формування мистецьких уподобань школярів у сфері образотворчого мистецтва і архітектури. Здійснено аналіз поняття «мистецькі уподобання». Значна увага приділена психологічним аспектам впливу образотворчого мистецтва і архітектури на людину і їх сприймання. Наголошено на соціальному підґрунті виникнення мистецьких уподобань.

Ключові слова: естетичне виховання, мистецькі уподобання, образотворче мистецтво, архітектура, естетичний вплив, естетичне сприймання, художній простір.

Постановка проблеми. Естетичне виховання – це процес, що характеризується цілісністю і, водночас, багатогранністю. Різні прояви його психолого-педагогічного змісту відкриваються й актуалізуються у ході практичної реалізації. В сучасних умовах перед науковцями як об'єкт дослідження постав такий аспект естетичного виховання як формування мистецьких уподобань школярів у сферах різних мистецтв, зокрема образотворчого і архітектури.

Доцільність виділення в науковому тезаурусі поняття «мистецькі уподобання» з метою глибшого теоретичного вивчення і застосування у педагогічній практиці зумовлена можливостями виховного потенціалу, закладеними в його суті. Уподобання виражає сферу індивідуальних зацікавлень, схильностей, смаків людини. Це те, що подобається, тобто є подібним, сутнісно близьким конкретній людині, викликає резонанс з її внутрішнім світом, зачіпає особисто. Уподобання стимулюють до рефлексії, роздумів, отже – до глибшого самопізнання і розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове підґрунтя для вивчення мистецьких уподобань школярів і розробки методів їх формування становлять дослідження різних аспектів естетичного виховання, ідей гуманістичної спрямованості освіти, єдності функцій навчання та виховання, індивідуально-зорієнтованого підходу, діалогової форми навчально-виховного процесу. Донині залишається актуальним фундаментальний науковий доробок видатних педагогів і психологів Ю. Афанасьєва, М. Бахтіна, В. Біблера, Л. Божович, І. Зязюна, Д. Леонтєва. О. Рудницької, В. Сухомлинського та ін. Великий потенціал для використання і розвитку в естетичному вихованні закладено в працях, присвячених психологічним аспектам проблеми формування естетичних почуттів, Б. Ананьєва, Л. Виготського, Г. Костюка, А. Леонтєва, С. Рубінштейна, Б. Теплова, І. Беха.

На сучасному етапі здійснення наукових та практичних розробок у сфері естетичного виховання, коли виокремлюються певні його сторони як самостійні об'єкти досліджень (зокрема -

формування мистецьких уподобань), особливий інтерес становлять праці з естетики (Л. Левчук, В. Панченко), педагогіки мистецтва (Г. Падалка), закономірностей впливу і сприймання мистецтва (Д. Локарева), культурологічного аспекту естетичного виховання школярів (Н. Миропольська, Л. Масол), дослідження таких особливих феноменів як художній образ і художній простір (О. Комаровська), а також праці вітчизняних мистецтвознавців з історії і теорії мистецтва (Д. Горбачов, Г. Скіяренко) та ін.

Мета статті полягає в аналізі поняття «мистецькі уподобання» та особливостей їх формування у школярів з урахуванням специфіки образотворчого мистецтва і архітектури.

Результати дослідження. Виокремлення поняття «уподобання» спонукає до його порівняння з близьким поняттям «інтереси». Вони традиційно вважаються синонімами, але, залежно від контексту, виявляють відмінності у смислових нюансах. Зокрема, в тому, що з них означає більш стійке, а що – мінливе явище. В різних ситуативно-змістових ракурсах і «уподобання», й «інтереси» можуть проявляти себе як стійкими, так і мінливими. В контексті естетичного виховання уподобання видаються відносно стабільними і більш мінливими, у порівнянні з інтересами, психічними утвореннями. Їхня тривалість у часі різна. Одні уподобання слабшають і навіть зникають, на зміну їм приходять нові, а деякі еволюціонують до категорії стійких інтересів, що зберігаються протягом багатьох років або й всього життя. Ступінь змінюваності мистецьких уподобань пов'язаний з процесами, які відбуваються в духовній сфері людини. Це може бути як розвиток, так і регрес, як стабільність, так і динамічність. На нашу думку, уподобанням ще не можна назвати первинне зацікавлення, яке з'явилося внаслідок дії певного візуального подразника, інформації, будь-якого зовнішнього стимулу, але й вже не можна назвати сформовані мистецькі інтереси, які, за умови неперервності естетичного розвитку особистості впродовж життя, доповнюються новими уподобаннями й інтересами.

Формування уподобань школярів на основі використання різних мистецтв має особливості, зумовлені специфікою їхніх засобів художнього вираження. Знання педагогами, які працюють